

CONSIDERAȚII PRIVIND PROBLEMATICA CAVALERULUI TRAC

„În întreaga lume tracică divinitatea care întrunește cel mai mare număr de reprezentări este cea cunoscută sub numele de Cavalerul Trac (*Eroul Trac, Eroul Cavaler, Cavalerul Vânător, Călărețul Trac*), *Heros* sau *Heron*”¹.

Cultul Cavalerului Trac apare în forme plastice influențate puternic de epoca elenistică. Cele mai vechi reprezentări figurative ale acestei divinități fiind destul de rare și întâlnindu-se mai ales în jurul orașelor grecești de pe țărmul egeean și pontic, începând din sec. IV î.e.n.². Pentru realizarea plastică a zeului trac, s-au folosit, drept surse de inspirație, scenele legate de cultul eroizării defunctului și „se pare că modelul oferit de arta greacă a fost tipul stelei lui Dexileos de la Atena”³.

În sec. III-II î.e.n., reprezentări ale Cavalerului Trac încep să apară în Asia Mică, iar în lumea tracică pătrund în sec. I î.e.n., pentru ca în epoca romană să devină foarte frecvente în teritoriile vechiului regat odrys, Tracia și Moesia Inferior. Însă, în cuprinsul ariei lui de răspândire, cultul Cavalerului Trac a cunoscut variații și diferențe de la o regiune la alta. De exemplu, în Dobrogea, cultul Cavalerului Trac capătă numeroase epitete cu înțelesuri abstracte, mai ales cu nume grecești sau latinești, pe când în Balcani predomină epitetele indigene, trace. Dintre epitetele atribuite Cavalerului Trac, pe care le întâlnim în Dobrogea putem aminti: *Heros Dosaenos* (pe un monument descoperit la Arsa), *Heros Manimazos*, pe o sticlă și pe un altar (fig. 1), descoperit la Tomis, *Epiphanos, Sanctus* (fig. 7), *Invictus, Ktistes*⁴. Și în Tracia au fost identificate nenumărate epitete ale acestui Zeu, cum ar fi: *Manimazos, Karabazmos, Perkonos, Perkos, Saldobussenos, Asdules, Geikitienos, Zulmidrenos, Ordianos*⁵.

Numeric, iconografia Cavalerului Trac este mult mai bogat ilustrată în Moesia și Tracia, repertoriul lui G. I. Kazarow din 1938 totalizând peste 1100 de monumente, provenite din 332 de puncte⁶, comparativ cu acela al Scythiei Minor, unde numărul lor este mult mai restrâns⁷. Astfel, se poate afirma că în acele vremuri aproape că nu a existat sat (*pagus* sau *vicus*), din Moesia sau Tracia, care să nu aibă câte un spațiu sacru amenajat (sanctuar), ridicat în cinstea zeului trac Heros.

În regiunile Dunării Inferioare, această divinitate este adorată alături de divinitățile Panteonului roman „până târziu, când sincretismul religios al veacurilor III-IV e.n., duce nemijlocit la înlocuirea păgânismului politeist cu monoteismul creștin”⁸. Astfel, un fenomen deosebit de interesant, reflectat de cultul Cavalerului Trac și de reprezentările sale

¹ Ion Horațiu Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*, Ed. Albatros, București, 1986, p. 410.

² Radu Vulpe, *Ex-voto au Cavalier Thrace provenant de Callatis*, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, București, p. 335-343; C. Scorpan, *Cavalerul Trac*, Constanța, 1967, p. 4.

³ C. Scorpan, *op. cit.*, p. 5.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ G. I. Kazarow, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, în *DissPann*, II, 14, 1938, Budapesta.

⁷ N. Harțușche, O. Bounegru, *Două plăci ale Cavalerului Trac din Colecțiile Muzeului Brăilei*, în *Istros*, II-III, 1981-1983, Brăila, p. 219.

⁸ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 122.

plastice, este sincretismul religios⁹. Acest fenomen a fost favorizat și stimulat de condițiile istorico-sociale create de stăpânirea Imperiului Roman, care la acea dată cuprindea un imens teritoriu de populații diverse, ce aveau mentalități și religii diferite. Amestecul reciproc de caracteristici și atribute ale Cavalerului Trac cu zeii Panteonului greco-roman, fără ca acestea să-și denatureze în întregime specificul și individualitatea lor de obârșie, a fost facilitat de o serie de condiții cum ar fi:

- a. mișcările și strămutările unităților militare romane, mai ales ale unităților auxiliare, în care se aflau militari de diverse origini (orientali, greci, daci, traci, germani, africani);
- b. împământarea veteranilor romani în preajma fortificațiilor romane (*castru*, *castellum*) de pe teritoriu Daciei, în urma satisfacerii serviciului militar¹⁰;
- c. vinderea și circulația sclavilor;

În acest fel, sunt atestate asimilări și asocieri între Cavalerul Trac și: *Silvanus*, *Diana* (*Artemis*), *Apollon* (*Dionysos*), *Ares* (*Marte*), *Iupiter* (*Zeus*) (fig. 12), *Iunona* (*Hera*), *Pluton*, *Asclepios* (însoțit de *Hygia* și *Telesphora*), *Esculap*, *Mithras* (zeu sirian) etc.

Un fapt interesant este acela că zeii Panteonului greco-roman nu se substituie corespondenților lor traci, adică zeităților trace de același fel, cu aceleași atribute (*Asclepios* unui *Asclepios* trac), ci totdeauna unui singur zeu local, Cavalerul Trac. Acest fenomen n-ar fi putut avea loc dacă tracii ar fi avut numeroși zei, cu atribute diverse, asemănători zeilor din Panteonul greco-roman. Această manieră de adopție a zeilor străini și de reprezentare a lor sub aceleași zeități locale a făcut pe unii autori să creadă că tracii erau monoteiști¹¹.

Sincretismul Cavalerului Trac privește numai zeii greci sau corespondenți lor romani, zeii orientali neinfluențând cultul Cavalerului Trac. Asocierea Cavalerului Trac cu zeița Cybele, constituie un exemplu în acest sens: „Cybele, divinitate de origine frigiană, a fost asimilată din cele mai vechi timpuri de greci cu o divinitate a lor, numită Mama Zeilor sau Marea Mamă, iar în sec. III î.e.n. au adoptat-o și romanii, sub numele de *Magna Mater*. Astfel, în epoca romană, epocă în care întâlnim sincretismul Cavalerul Trac-Cybele, zeița făcea parte, și era foarte probabil considerată ca atare de către traci, din Panteonul greco-roman”¹². În repertoriul său, C. Scorpan prezintă monumentele de la numărul de inventar 15763, 5219, 5220, 1938, 3519, 2014, dar și 15762, 7107, de la Ilb, ca dovezi ale sincretismului Cavalerului Trac¹³.

În general, cultul Cavalerului Trac este bine documentat, fie prin intermediul templelor sau sanctuarelor, a monumentelor funerare și epigrafice, dar mai ales a tăblițelor sau plăcuțelor iconografice și chiar a monedelor¹⁴. Majoritatea monumentelor iconografice, după amprenta execuției gliptice și respectarea canoanelor figurative, ne determină să

⁹ Alexandra Ștefan, *Problèmes du syncrétisme religieux concernant le Cavalier thrace en Dobroudja, à l'époque romaine*, în *Le monde thrace. Actes du II Congrès International de Thracologie* (Bucarest 1976), Ed. Nagard, Paris-Roma-Montreal-New York, 1982, p. 140-150.

¹⁰ De ex.: la sfârșitul secolului I d.Hr. un marinar, ce făcea parte din Classis Flavia Moesica, primește pământ în Transilvania (conform unei diplome descoperite la Brețcu).

¹¹ C. Scorpan, *op. cit.*, p. 10.

¹² *Ibidem*, p. 11.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Ion T. Dragomir, *Cavalerul Trac de la Tighina-Bărboși*, în *Monografia arheologică a Moldovei de Sud, I. Danubius*, XVI, Muzeul Județean de Istorie Galați, 1996, p. 493.

credem că erau lucrate în Dacia, de către meșteri locali la comanda adoratorilor, care de cele mai multe ori proveneau tot din Moesia și Tracia.

Reprezentările în relief ale Cavalerului Trac îmbracă forme diferite și numeroase.

C. Scorpan distinge în iconografia Cavalerului Trac două mari categorii tipologice:

I. Cavalerul Trac în ipostaza de *Cavaler Luptător* (războinic sau vânător);

II. Cavalerul Trac în postura de *Erou pașnic* (Erou călăreț).

I.. Aceasta este ipostaza cea mai răspândită a Cavalerului Trac, simbolizând divinitatea dreptății și binelui, care învinge forțele răului și întinericului întruchipate de un mistreț sau de un alt animal vânat (fig. 2, 5, 6). Cavalerul luptător poate fi însoțit de un slujitor, un câine, un arbore, un șarpe, un altar. Arborele, care apare pe cele mai multe basoreliefuri,

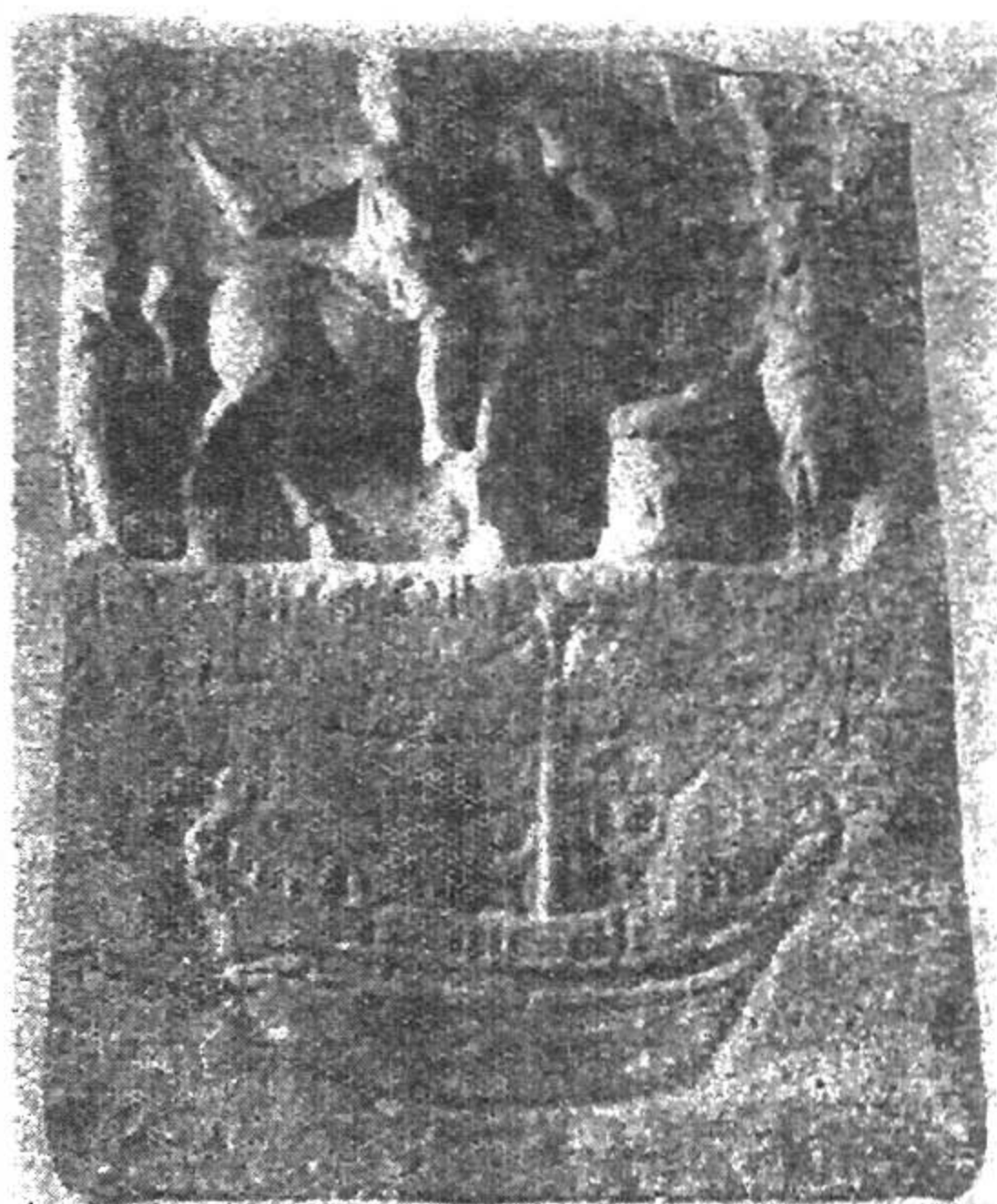

Fig. 1. Stelă funerară descoperită la Tomis (marmură) - HEROS MANIMAZOS

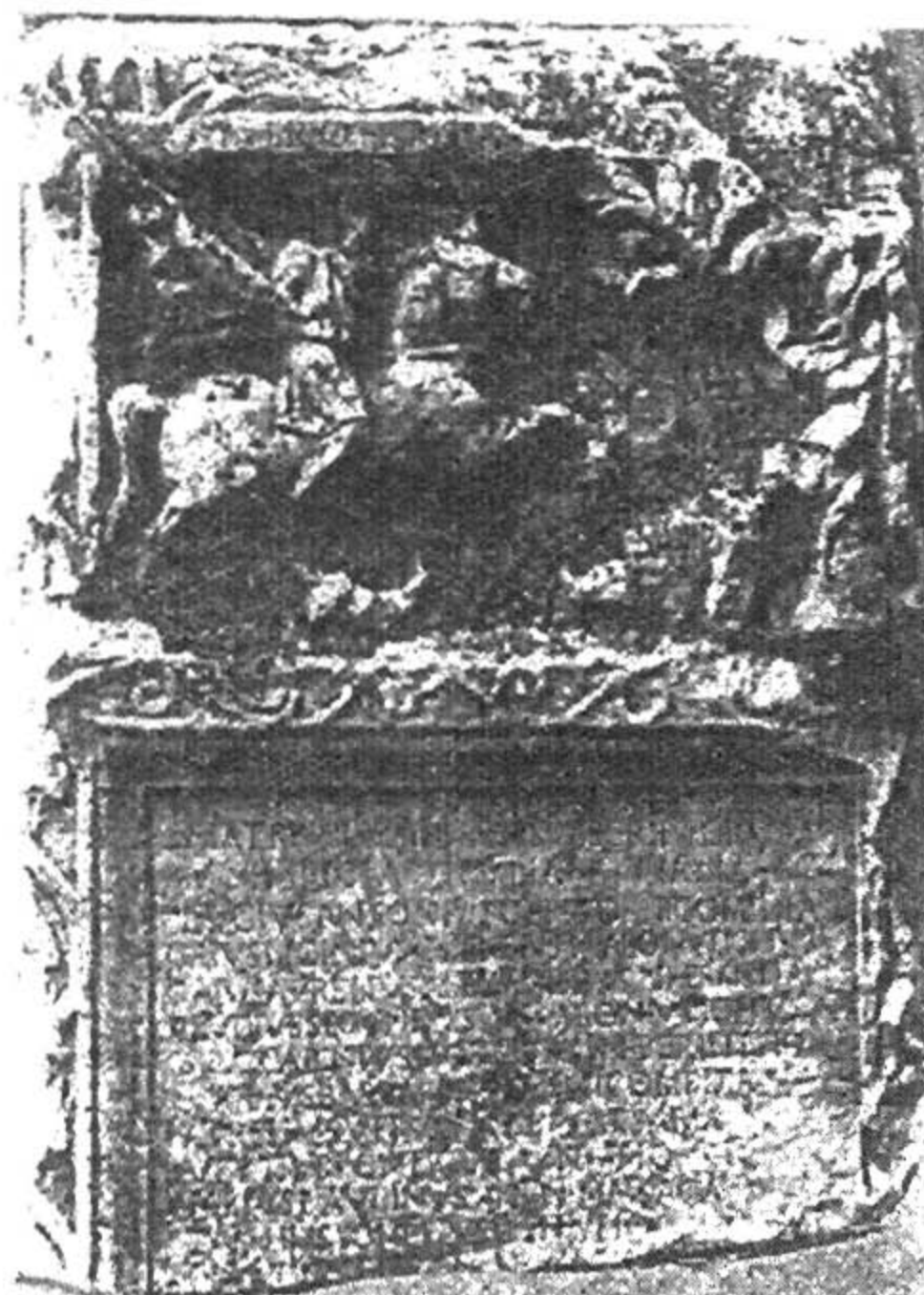

Fig. 2. Stelă funerară descoperită la Cumpăna, în apropierea Tomisului (marmură) - CAVALER VÂNĂTOR

simbolizează vegetația și fertilitatea pământului, în timp ce șarpele, apărător a sanctuarelor și locurilor sfinte, este un simbol al regenerării și al vieții.

II. În această postură (fig. 3, 4, 10), Cavalerul Trac nu mai poartă lance (este dezarmat) și ține în mână o *pateră* (vas) sau un *rhyton*, semnificând libațiile ce se fac pentru defuncți. Spre deosebire de *Cavalerul Luptător* unde calul este reprezentat în galop, acum calul merge la pas, liniștit (uneori stă chiar pe loc), *Eroul pașnic* îndreptându-se spre altarul pe care arde o flacără. În câteva situații, personajul feminin (adoranta), care este figurat în dreapta scenei (fiind vorba, probabil, de zeița *Cybele*), întinde deasupra altarului o *pateră*, gest semnificând, de asemenea, libațiile.

Aceste monumente prezintă un interes deosebit și prin faptul că reprezentările reflectă unul din primele aspecte ale sincretismului religios traco-greco-roman dintre Cavalerul Trac și *Dionysos-Bacchus*, Zeul viței de vie, al vegetației, care renaște în fiecare

an, apariție frecventă în repertoriul simbolisticii funerare din întreaga lume antică¹⁵, nu constituie altceva decât o aluzie la viața eternă. Credința în nemurire, concepută ca o prelungire a vieții pământești și reflectată de toată tematica sculpturală a monumentelor funerare¹⁶, se manifestă și în reprezentările Cavalerului Trac, astfel că, acesta semnifică nu numai eroizarea defunctului (divinizarea lui), cât - mai ales - *Eroul salvator* pregătit să-l conducă pe acesta în lumea eternă (*Benedictio Latina* - v. fig. 8, 9).

La monumentele în care Cavalerul Trac este reprezentat în ipostaza de *Erou pașnic* ce ține în mână o pateră sau un rhyton, caracterului votiv al divinității i se suprapune cel funerar al atributelor¹⁷.

Fig. 3. Stea votivă descoperită la Tomis (piatră de calcar) - EROU PAȘNIC

¹⁵ D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări*, Ed. Universitas (Teora), București, 1998, p. 262-267; Zizi Covacef, *Aspect inedit de manifestare a cultului Cavalerului Trac, în Pontica*, XI, 1978, Constanța, p. 119-125.

¹⁶ Gabriella Bordenache, *Sculture Greche e Romane del Museo Nazionale di Antichita di Bucarest, I. Statue e rilievi di culto elementi architettonici e decorativi*, Ed. Academiei, București, 1969, p. 90 (și urm.), fig. 203-251.

¹⁷ Zizi Covacef, *Interferențe între „votiv” și „funerar” în reprezentările Cavalerului Trac, în Revista muzeelor și monumentelor*, 8, 1988, p. 56.

În situația Cavalerului luptător (vânător), frecvent reprezentat pe stelele funerare, se pune întrebarea dacă aceste reprezentări au obligatoriu caracter funerar sau pot fi considerate votive. Din moment ce se admite, însă, că pe acest tip de monumente cavalerul simbolizează eroizarea defunctului¹⁸, putem fi îndreptățiți să considerăm că aceste reprezentări au caracter votiv. În acest caz se manifestă interferența între caracterul funerar al monumentului și cel votiv al reprezentării¹⁹.

Fig. 4. Edicul cu fronton descoperit la Tomis (marmură) - EROU PAȘNIC

Fig. 5. Relief votiv descoperit la Tomis (copie în ghips) - CAVALER VÂNĂTOR

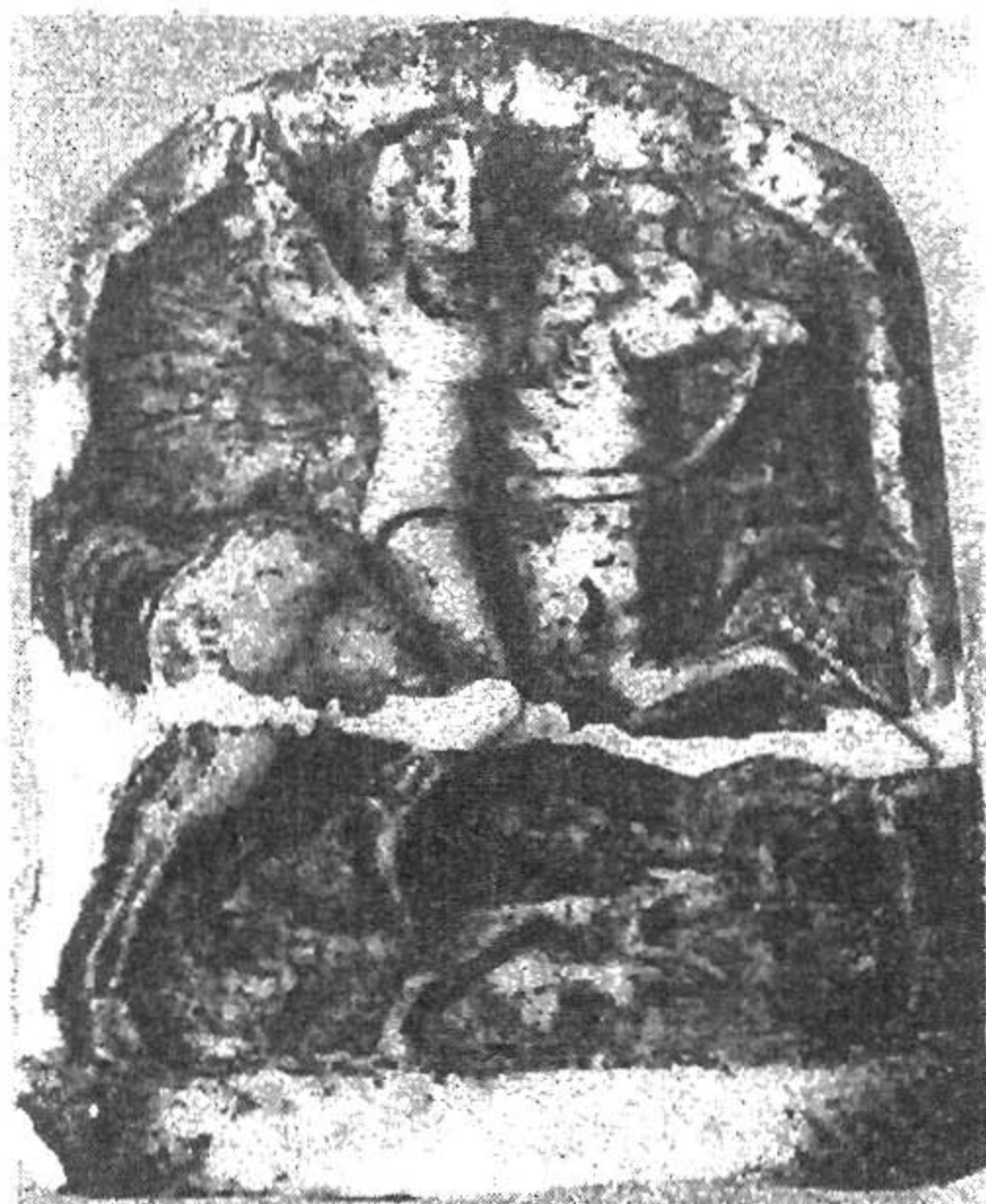

Fig. 6. Relief votiv descoperit în Oltenia (marmură) - CAVALER VÂNĂTOR

Fig. 7. Stelă funerară descoperită la Săpata de Jos (marmură) - HEROS SANCTUS

¹⁸ M. Alexandru Vianu, *Observații asupra eroizării trace*, în *SCIIVA*, 31, 1980, 3, p. 355.

¹⁹ Zizi Covacef, *op. cit.*, p. 56.

Numeroasele monumente sculpturale (reliefuri, statui) și epigrafice, marele număr de epitete și atribute (unele exprimând etimologic puteri și calități divine, altele simple toponime – sate cu sanctuare celebre în lumea tracică) pe care le poartă în inscripții-dedicații, ca și asocierea cu multe alte zeități arată că *Eroul Trac* avea multe și importante atribuții complexe, ca binefăcător al oamenilor, al sănătății și bunăstării credincioșilor devotați, al bunurilor materiale, al întregii gospodării.

Pe teritoriu țării noastre au fost descoperite circa 200 de monumente aparținând cultului Cavalerului Trac, majoritatea provenind din Dobrogea (*Histria, Tomis, Callatis*), iar restul din Oltenia și Transilvania²⁰.

Fig. 8. Relief votiv descoperit probabil în Dobrogea (marmură) - BENEDICTIO LATINA

Fig. 9. Relief votiv descoperit probabil în Dobrogea (marmură) - BENEDICTIO LATINA

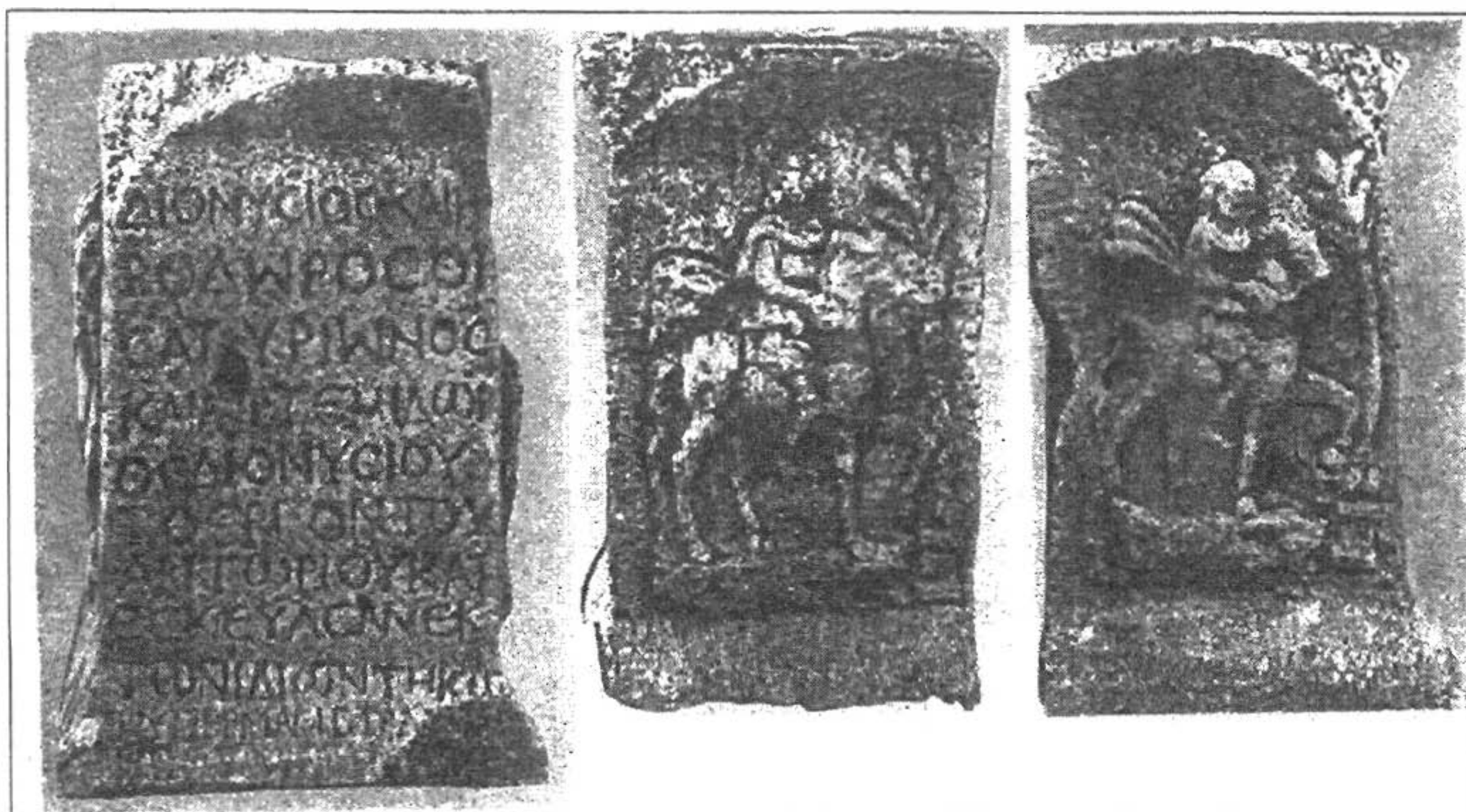

Fig. 10. Altar votiv descoperit la 7 km de cetatea antica *Istria* (marmură) - EROU PAȘNIC

²⁰ Cavalerul Trac, în *Dicționar de istoria românilor*, coord. Georgeta Smeu, Ed. Trei, București, 1997, p. 68.

Cultul a cunoscut o largă răspândire în lumea greco-romană, existând o bogată bibliografie și repertorii cuprinzătoare, zonale sau parțiale, cu monumente sculpturale și epigrafice ale Cavalerului Trac²¹.

Fig. 11. Relief votiv de proveniență necunoscută (marmură)
- CAVALER RĂZBOINIC

Fig. 12. Relief fragmentar de proveniență necunoscută
(piatră de calcar)
- JUPITER (EROU PAȘNIC
cu rhyton, orientat spre
dreapta - sugerează sincretismul)

Din repertoriile ce s-au scris până la această dată este ușor a se identifica analogii parțiale cu diferitele elemente simbolice și plastice, dispuse aproximativ identic sau foarte asemănător, dar nu se pot găsi exemplare absolut identice în amănunte și în ansamblu compoziției. Astfel, potrivit lui R. Rațiu și I. I. Russu²² ne limităm deocamdată la simpla semnalare a câtorva asemănări, în primul rând după marele repertoriu a lui Kazarow²³ și

²¹ Despre Cavalerul Trac: G. I. Kazarow, *op. cit.* (monografie de bază); C. Scorpan, *op. cit.*; G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, Serdicae (Sofia), I, 1956 (ed. a II-a 1970); II, 1958; III/1, 1961; III/2, 1964; IV, 1966; Nubar Hamparțumian, *Corpus Cultus Equitus Thracii: IV, Moesia Inferior (Romanian Section) and Dacia*, Leiden, 1979; Cristian Matei, *Reprezentări ale Cavalerului Trac de la Năvodari*, în *Thraco-Dacica*, VII, 1986, București, nr. 1-2, p. 167-170; R. Rațiu, I. I. Russu, *Un relief al „Cavalerului Trac” din Potaissa (Turda)*, în *SCIVA*, 28, 1977, 4, p. 597-602; N. Gudea, *Un relief al Cavalerului Trac la Pojejena (jud. Caraș-Severin)*, în *SCIVA*, 22, 1971, 2, p. 345-349; Adrian Andrei Rusu, Victor Eskenasy, „Cavaleri Traci” descoperiți la Sălașu de Sus, județul Hunedoara, în *SCIVA*, 29, 1978, 4, p. 573-578; Constantin C. Petolescu, Ion Scuturici, *O plăcuță de la Orlea (Dacia Inferior) cu reprezentarea Cavalerului Trac*, în *SCIVA*, 33, 1982, 4, p. 435-437; Andrei Opaiț, *O plăcuță a Cavalerului Trac de la Casimcea*, în *Peuce*, V, p. 187-190; E. Zavatin-Coman, *Un nou relief votiv privind cultul Cavalerului Trac*, în *Pontica*, IV, Constanța, 1971, p. 297-301; Zizi Covacef, *Aspect inedit de manifestare a cultului Cavalerului Trac*, în *Pontica*, XI, 1978, p. 119-125;

²² R. Rațiu, I. I. Russu, *op. cit.*, p. 600.

²³ G. I. Kazarow, *op. cit.*, v. nr. II, Călărețul în galop, vânător activ, dinamic, cu altar în față; nr. 37, 70, 137- la galop, altar, copac, șarpe; mai multe (nr. 135, 140, 160, 176, 177, 181, 182, 185, 203 etc.) cu Cavalerul în galop, în față altarul, copacul, uneori pe el șarpele; altele cu Eroul la pas având în față altarul, sau și copacul cu șarpe (de ex. nr. 141, 164, 165, 341 etc.).

apoi după repertoriul lui Mihailov²⁴ din care sunt de menționat numai câteva piese. Prin urmare, documentele și monumentele arheologice-epigrafice ale Cavalerului Trac, prin numărul, stilul și varietatea lor pot fi considerate „autentice produse ale unei religii complexe și diferențiate, oglindită în numeroase opere glistice și epigrafice de ridicat nivel artistic și de interes arheologic-documentar remarcabil”²⁵.

IULIANA BURUIANĂ
Universitatea „Dunărea de Jos”
Galați

CONSIDERATIONS REGARDING THE MATTER OF THE THRACIAN RIDER

SUMMARY

The most important divinity of the Thracian people is the Thracian Rider, also known as Hero or Heron. The Thracian Rider's cult has powerful influences from the Hellenian epoch. The oldest representations of this deity are pretty rare and found mostly around Greek cities, beginning with the 4th century B.C. In the 3rd - 2nd century B.C. representations of the Thracian Rider begin to appear in Asia Minor and during the first century B.C. we find him in the Thracian world and later, in the Roman epoch he became very frequently met in the old Odrys Kingdom's territories, Thracia and inferior Moesia.

Certainly, from territory to territory and from culture to culture, there are some inequalities within the Thracian Rider's cult. In the Inferior Danube's territories, this divinity is worshipped together with the Roman pantheon's divinities until a later time when the religious syncretism of the 3rd - 4th centuries A.C. leads the replacement of the pagan polytheism with the Christian monotheism.

²⁴ G. Mihailov, *op. cit.*, v. vol. III/1, nr. 974, 1021, 1108, 1195, 1202, 1279, 1319, 1366, 1407, 1459, 1460 etc. cu Eroul în galop, ca vânător activ, în fața altarului, copacul și uneori șarpele; mai puțin cu personajul la pas ori staționând (nr. 1185, 1285, 1412, 1463), iar și mai puțin în vol. III/2 și IV.

²⁵ *Ibidem*, p. 601.